

Ferdinand Hložník

Ujovi vezú pásovú pílu

„Jasné, ten žltý šlabikár!“ Tak reagovali takmer všetci, ktorým sme povedali, že pripravujeme výstavu Ferdinanda Hložníka. Veď kto by sa naň nepamätal? Tzv. „Husákové deti“, plus-mínus päťdesiatnici, ho poznajú. Nečudo. Našli ho na lavici hneď v prvý deň, keď prišli do školy. Všetci. Iné šlabikáre vtedy, v období tzv. reálneho socializmu, neboli.

Hovorila o ňom ako o jednom zo symbolov, ktoré si pamätajú z „tých“ čias. Podobne ako o lampe Raketa, o edícii kníh STOPY alebo o nekonečnom skákaní cez gumu. Niektorí stále s nadšením; dokonca zisťujeme, že šlabikáre (opečiatkované včeličkami aj prasiatkami) ostali celé desaťročia v rodinných knižniciach. Iní sa na tie učebnice pozerajú (ako na všetko z tej doby) s trochou dešpektu. Vraj už vtedy, keď sa z nich učili, sa im zdali zastarané. To oblečenie, všetky tie veľké mašle na hlavu, podkolenky, ale aj reálie, čo sú v nich nakreslené, skôr pripomínajú to, ako žila generácia predtým, skôr „päťdesiatky“ než „sedemdesiatky“ a už vôbec nie „osemdesiatky“, keď sa z nich museli učiť.

Nie je to ľahké – nájsť férový uhol pohľadu.

Lebo nech to urobíme akokoľvek, pri skúmaní diela, ktoré bolo obdobím, v ktorom vzniklo, doslova skolektivizované (a naozaj bolo), vždy návštevníkov výstavy, ale aj odborníkov a odborníčky rozdelíme. Osobné spomienky na dobu sa stanú periskopom, cez ktorý naň budú pozerat'.

Pritom: ten šlabikár je kompaktná didaktická kreácia. Vlastne príbeh, cez ktorý prváčikovia, ktorí sa len začínajú učiť čítať, prechádzajú. Je vytvorený tak, aby sa hneď na začiatku identifikovali s niektorou z postáv, ktoré sa budú ďalej v knižke objavovať a všeličo zažívať. Také banality: budú čakať na autobus, pôjdu k starej mame na dedinu, budú sa učiť za stolom v kuchyni alebo tam spoločne s rodičmi jesť, budú sedieť v škole a počítat', písať na tabuľu... jednoducho to, čo naozaj robia. Niekde v podvedomí sa to usadí: „Veď tá v tej červenej sukni je ako ja!“

To pred Hložníkovým konceptom (dokonca ani po ňom) nebývalo samozrejmé. Ilustrácie šlabikárov vyzerali skôr ako ornamenty okolo textu, nie ako jeho rovnocennú súčasť.

Kunsthistorička Beáta Jablonská o tomto šlabikári hovorí: „Hložníkov šlabikár je výnimočný. Bol nekompromisný (v rámci zadania). Bolo to možno pre niektorých prvé a posledné stretnutie s princípmi výtvarného zobrazenia. S predobrazom štylizovanej reality. Predtým sme videli všade okolo kopec mizerných ‚pseudorealizmov‘ a potom všetko možné à la Disney. Úžasné na tom bolo, že sme obrázky v šlabikári vnímali tak nejak prirodzene, boli našou súčasťou. Takže keď sme vošli do galérií, nepadli sme na zadok.“

Hej. O dielach, ktoré sa považujú za príliš späté s obdobím tzv. reálneho socializmu (a tento šlabikár vychádzal viac než štvrtstoročie), sa určitý čas mlčalo. Boli zasunuté v depozitároch – tých fyzických aj v pamäti. Akokoľvek legitímne dôvody na to boli, dnes (a vlastne už veľmi dlho) vieme, že vymazávanie, mlčanie a prehliadanie niektorých mien a niektorých diel v umeleckom diskurze (nech sa deje s hocijako dobrými úmyslami) ho ochudobňuje.

Naopak vír rôznych názorov, to nazeranie na diela nielen v umeleckých, ale aj v sociálnych a politických kontextoch, v ktorých vznikali, ich robí silnejšími.

My sme sa pozreli priamo: a zrazu nebolo o čom.

Videli sme autora, ako sústredene konštruuje (a nielen v učebniciach, ale aj v rozprávkových knižkách pre malé deti) príbehy tak, aby zachoval reálie, dáva si pozor, aby príliš neprekračoval hranice textov. Neposúva ich, nenaznačuje, čo za nimi vidí či cíti, čo si predstavuje, keď číta. Žiadne nahliadanie za roh, žiadne dopovedávanie. Starostlivo stráži realitu.

Ale nedajme sa pomýliť: jednoduchosť výrazu nie je ani „lajdáckym“ ani „slabým“ prejavom. Naopak, Ferdinand Hložník vo svojich ilustráciách stvoril zvláštny fenomén. Autora – sprievodcu. Trpezlivého, pokojného, až strohého, ktorý dieťa vedie cez príbehy, utvrdzuje ho v poznaní.

Šlabikár ostal v jeho tvorbe ako výrazný solitér.

Aj keď: mnohí ho nepovažujú za úplne štandardné knižné dielo. Iste – učebnice majú aj hrúbku, aj počet strán, aj tvrdosť koperdúl ako všetky knihy. Ale v skutočnosti sú vo vnútri rozdrobené do mnohých nesúvisiacich častí. Veď čo okrem prvého písmena spája „ucho“ a „uterák“? Sú plné banálnych, vôbec nie dobrodružných či vzrušujúcich textov, sú veľmi členité, nekompaktné. Celistvosť im dáva až ilustrácia, či skôr výtvarný a dizajnerský koncept.

„Hložníkovo šlabikár“ je premyslený. Všetko v ňom so všetkým súvisí: veľkosť písma, prepracované zalomenie strán v čistých líniách, až fullovsky geometrické.

Tým, ako je urobený, prednastavuje to, aby deti, ktoré sa z neho učia, v budúcnosti bavilo čítať. Približuje svet písmen, slov a viet tak, aby začal dávať zmysel. Aby mali pocit, že to, čo čítajú, je vlastne to, čo vidia okolo seba.

Šlabikár je štartér.

Keby nebol zaujímavý, nezanechal by stopu v pamäti. Jednoduchý test: keď sa spýtame, ktoré iné učebnice si pamätáte tak ako tento šlabikár, na čo prideme? Jasně. Len málokto z nás si spomenie na druháčku prvouku alebo piatačky dejepis.

Tomuto šlabikáru ublížilo to, že prežil svoju dobu. V šesťdesiatych, aj začiatkom sedemdesiatych rokoch bol presný. No ako sa blížili osemdesiate, zastarával.

Otázkou ostáva, koľko z toho, čo mu dnes vyčítame, mohol autor ovplyvniť. Opäť nám pomôžu malé osobné dejiny. Juraj Hložník spomína: „*Otec sám hovorieval: „Ja neviem, prečo to stále vydávajú. Ale ja si myslím, že tie komisie – veď viete, vtedy sa všetko schvaľovalo - proste zvolili najjednoduchšiu cestu. Toto máme, s novým bude robota, zasa bude treba niečo obhajovať, nerobme si problémy. Tak to bolo. Také... nehybné.*“

Mimochodom, tú presnosť, akoby stopu remesla, nájdeme aj neskôr v spomienkach. Opäť hovorí Juraj Hložník: „*Keď ilustroval, nerobil nič iné. A žiadne predlžovanie termínu, tie hry, že: „ešte prerobím, dodám neskôr.“ Tvoril denne, celé hodiny. On si robil štúdie, nepracoval tak, že by to začal rovno mydlíť. Zobral si papier, pero a kreslil a kopa rástla. A keď to dokončil, tak to bolo položené, zviazané v ateliéri aj mesiac pred odovzdaním. Otec bol v tomto poctivý.*“

Vôbec: všetky ilustrácie Ferdinanda Hložníka sú poznateľné.

Takmer vždy ich lemujú čierna linka, tenká, občas vybodkovaná, ale výrazná, ktorá vytvára efekt, ako keby sme sa pozerali na vitráž, a oddeľuje od seba takmer „nemiešané“, čisté farebné plochy. Veľa žltej. Veľa belasej. Dokonca aj tam, kde tú deliaci čiaru priamo nepoužije, drží farby „od seba“ – buď ich necháva presvietiť papierom (bielou), alebo ich efektne prikladá k sebe ako puzzle.

Tak o jeho ilustračnom diele píše aj František Holešovský: „Konštruktívne riešenie obrazovej plochyprehodnocuje v ilustráciách do ornamentálnej podoby, kombinuje figurálny motív s geometrickými prvkami a dekoratívnymi tvarmi.“

Keď Ferdinand Hložník ilustruje, hovorí špecifickým jazykom. Často zámerne potláča perspektívne zobrazenie priestoru. Popredie, stred, pozadie nahrádza radom. Pracuje s folklórnymi motívmi, ale nepoužíva ich len ako „ozdôbky“. Nájdeme ich nielen na oblečení či v zobrazení budov, alebo iných architektonických prvkov. Sú zašifrované ako odkazy v štruktúrach stromov, oblakov, kameňov.

Skúsme sa do tých kníh aj do toho šlabikára opäť raz, po rokoch, začítať.

Bez predsudkov.

— Ida Želinská —
Kurátorka TOTO! je galéria

Ferdinand Hložník

* 1921 — † 2006

študoval, tak ako mnohí z jeho generácie, na oddelení kreslenia a maľovania pri Slovenskej vysokej škole technickej v Bratislave v ateliéroch Jána Mudrocha, Gustáva Mallého, Dezidera Millyho a Maximiliána Schurmana. Najskôr sa stal pedagógom, učil kreslenie na gymnáziu vo Svätom Jure aj v Bratislave. Ale už v 50. rokoch sa stal umelcom na voľnej nohe. Popri knihách ilustroval aj učebnice – okrem Šlabikára (1965) aj čítanky pre 2. aj 5. postupný ročník národných škôl (1949, 1950) a pre 4. ročník základných škôl (1968) či Pomocnú knihu ruského jazyka pre III. triedu stredných škôl (1949) aj Počtovnicu pre 2. ročník osobitných škôl (1968). Jeho kresby a maľby poznáme z kníh O kohútikovi a sliepočke (1954), či Stračia nôžka Eleny Čepčekovej (1955), Zrkadielko Márie Haštovej (1958), aj z diel, spadajúcich do tzv. sorely – Žeriavničiek Jána Bodeneka (1960) a Odkiaľ sa vzal chlebič (1959). Ilustroval však aj klasiku slovenskej aj zahraničnej literatúry – napríklad Dom v stráni Martina Kukučina (1961).

www.totojegaléria.sk